

KAREL HAVLÍČEK BOROVSÝ

TYROLSKÉ ELEGIE

Vytvořeno v rámci projektu Gymnázium Sušice – Brána vzdělávání II

Autor: Mgr. Edita Krouská

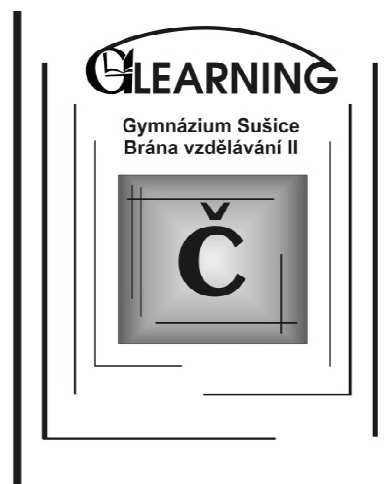
Škola: Gymnázium Sušice

Třída: 4. ročník čtyřletého studia

Předmět: Český jazyk - literatura

Datum vytvoření: říjen 2013

Označení: VY_INOVACE_32_CJ-1_06

Anotace a metodické poznámky:

Materiál obsahuje pracovní list určený k rozboru textu. Pracuje s ukázkou z uměleckého díla Tyrolské elegie. Následují úkoly vztahující se jak k samotné ukázce, tak i k širšímu kontextu autorovy tvorby, včetně zasazení díla do kontextu světové literatury. Součástí materiálu je i možné řešení, tedy odpovědi na zadané otázky. Pracovní list je vhodný jako příprava k ústní části společné maturitní zkoušky z českého jazyka.

Zdroje a použité materiály:

1. HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. Stokrát plivni do moře, Československý spisovatel, Klub přátel poezie, Praha, 1990, 320 stran, 22-106-90
2. POLÁŠKOVÁ, Taána. Literatura – přehled středoškolského učiva, nakladatelství VYUKA.cz, edice MATURITA, Třebíč, 2012 – dotisk 2. vydání, 207 stran, ISBN 80-902571-6-X

Obrázky a schémata byly vytvořeny pomocí nástrojů programu MS Word, 2007.

Materiály jsou určeny pro bezplatné používání pro potřeby výuky a vzdělávání na všech typech škol a školských zařízení. Jakékoliv další využití podléhá autorskému zákonu.

KAREL HAVLÍČEK BOROVSÝ

TYROLSKÉ ELEGIE

Jsemť já z kraje muzikantů,
na pozoun jsem hrál,
a ten pořád ty vídeňské pány
ze sna burcoval.

by se po svých těžkých pracích
hodně vyspali,
jednou v noci kočár policajtů
pro mne poslali.

dvě hodiny po půlnoci –
když na třetí šlo,
tu mi dával žandarm u postele
šťastné dobrýtro.

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

ZADÁNÍ ÚKOLŮ

1. Urči literární druh a žánr:
2. Zařaď dílo k uměleckému slohu:
3. Charakterizuj verš a rým. Jaké druhy rýmu znáš?
4. Charakterizuj jazykové prostředky:
5. Charakterizuj satirické prvky v básni:
6. Jaká je kompozice básnické skladby? Ze které části je ukázka?
7. Definuj hlavní motivy celé skladby:
8. Zařaď ukázku do kontextu autorova díla:
9. Charakterizuj českou literaturu v době vzniku tohoto díla:
10. Zamysli se nad inspirací pro ostatní umělce:
11. Definuj epigram a uveď konkrétní příklad:

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

MOŽNÉ ŘEŠENÍ ÚKOLŮ

1. Urči literární **druh** a žánr: **lyrickoepická báseň, satira**

Podle Aristotelovy poetiky rozlišujeme tři základní literární druhy – epika, lyrika a drama. **Epika** je literární druh, v němž je skutečnost ztvárněna vypravováním příběhu. Obvykle mívá dvě složky – řeč autorskou (vypravěč) a promluvy jednotlivých postav. **Lyrika** je literární druh, který vyjadřuje city, pocity, nálady. Vystupuje v ní lyrický mluvčí (lyrický subjekt). Tato básnická skladba obsahuje jak prvky epiky (postavy, příběh), tak prvky lyriky (líčení nálad, popis přírody).

Satira je umělecký žánr, který také vznikl již ve starověké literatuře. Využívá komičnosti, výsměchu, karikatury a ironie ke kritice nedostatků a záporných jevů. Satira se uplatňuje zejména v aforismech, epigramech, parodiích, pamfletech, komediích či fraškách.

V názvu sbírky se objeví slovo „elegie“. **Elegie** (z řeckého slova elegos – pohřební zpěv) neboli **žalozpěv** je báseň smutného, teskného charakteru. Tématem je ztráta někoho nebo něčeho blízkého, smutek nad smrtí přítele, žal nad ztracenou láskou, stesk po domově a podobně. Elegie byly oblíbeným žánrem už ve starověku, známé jsou Žalozpěvy starořímského básníka Publia Ovidia Nasa, který dílo psal v době svého vyhnanství. Havlíček skladbu psal také v době nedobrovolného pobytu v Brixenu, ovšem záměrně se odchýlil od náročného antického metra, porušil stavbu elegie tím, že použil prostý lidový verš a hovorový jazyk.

2. Zařaď dílo k **uměleckému slohu**:

Satirická báseň vykazuje znaky romantismu (postava vězně, přírodní motivy – například motiv lunny), zároveň již skladba obsahuje prvky realismu, s humorem a nadsázkou komentuje reálnou situaci, rádobly romantické prvky jsou zbaveny jedinečnosti, jsou vsazeny do všedních až komických souvislostí.

3. Charakterizuj **verš** a **rým**. Jaké druhy rýmu znáš?

Verš je část básně, je založen na rytmickém opakování jazykového jevu, je více rytmicky organizován než próza. Z hlediska struktury se jedná o jeden řádek básně. Verš nemusí odpovídat větě, v básni najdeme mnoho **přesahů** (pokračování věty v dalším verši).

Rým je zvuková shoda slov nebo jen konců slov na konci veršů. **Druhy rýmu** rozlišujeme podle způsobu, jakým jsou verše rozloženy v rámci strofy.

- rým **sdružený**: aabb
- rým **střídavý**: abab
- rým **obkročný**: abba
- rým **postupný**: abcabc
- rým **přerývaný**: abcb (převažuje v ukázce)
- rým **tirádový**: aaaa

4. Charakterizuj **jazykové prostředky**:

Báseň je psána **prostým jazykem**, typickým pro lidovou poezii. Verše jsou založeny na **výrazném rýmu**, častá jsou **přirovnání** (cválal sám jako vítr z alpy, temná noc jak naše svatá církev), **zdrobněliny** (měsíček, dcerka chvílinka), **německé výrazy** (treu und bieder), **nespisovné výrazy** německého původu (žandarm, krágle, diškurýrovat), **nespisovné tvary slov** (prej, ouřad, oblík vestu, ani nekvík, dobrýtro), **apostrofa** neboli oslovení neživé věci (ó, měsíčku), **věty zvolací**, **řečnické otázky**, **přímá řeč**, **personifikace** (kostelíček na mne hleděl).

5. Charakterizuj **satirické prvky** v básni:

Satiricky působí už **kontrast stylu básně a jejího názvu** – elegie neboli žalozpěv je vysoký žánr, Havlíček ale nepoužívá složité verše, nýbrž promlouvá obyčejnou mluvou, jednoduchými verši s pravidelným rýmem, text připomíná spíše lidovou slovesnost.

Satiricky působí i **ironická vyjádření** typu: Bach mi píše jako doktor, že mi nesvědčí v Čechách zdraví, že prej potřebuju změnu povětří.

Najdeme i odkazy k biblickým příběhům – například: o Jonáši smutný příběh ten, jak jej z loďky k utišení bouře vyhodili ven.

6. Jaká je **kompozice** básnické skladby? Ze které části je ukázka?

Báseň je složena z **devíti zpěvů**. V úvodu prvního zpěvu zazní verš méně známé lidové písně „Sviť, měsíčku, polehoučku“. Celkově se strofa a rytmus podobají lidové slovesnosti. Druhý zpěv popisuje Havlíčkovo zatčení uprostřed noci (viz ukázka), s nadsázkou a humorem autor popisuje sebe jako muzikanta, hráče na pozoun, který svou „hudbou“ burcuje vídeňské pány. Třetí zpěv pokračuje v satirickém duchu, Bach je zde přirovnáván k lékaři, který to s Havlíčkem myslí dobře a posílá jej na změnu povětří za lepším zdravím. Ve čtvrtém zpěvu se objevuje pan Deder, policejní komisař. V pátém zpěvu se Havlíček loučí s rodinou, s manželkou, sestrou a malou dcerkou Zdeničkou. V šestém zpěvu se loučí s prostředím, s borovským

kostelíčkem na vršku, sedmý zpěv popisuje cestu přes Jihlavu, Budějovice, Linc, Kufstein. Skladba vrcholí osmým zpěvem, ve kterém je vyličená podivná dobrodružná příhoda z cesty Alpami, kde se kočár řítí bez vozky po příkré horské cestě, policejní doprovod strachy vyskáče z kočáru a Havlíček sám řídí koně a zastaví u pošty, kde v klidu povečeří a počká na policejní doprovod. Poslední, devátý zpěv je velmi krátký, informuje o příjezdu do Brixenu, Havlíček je předán pod dohled krajské vlády a Dederer se vrací s potvrzením o předání zadrženého.

7. Definuj hlavní **motivy** celé skladby:

Jedná se o ostrou, útočnou **satiru na rakouskou vládu** a státní policii, báseň je autobiografická. Hlavní postavou je sám Havlíček, vystupují zde i další reálné postavy – zmíněn je rakouský centralizační politik Alexander Bach, který řídil četnictvo a polici v Čechách (tzv. Bachův absolutismus), velitelem převozu je komisař Dederer, o kterém Havlíček ve svém dopise Františku Palackému píše, že s ním na cestě zacházel velmi vlídně. Důležitým motivem je **cesta**, nedobrovolné **vyhoštění** ze země. Zmíněna jsou reálná místa, kterými kočár projíždí (Jihlava, Budějovice, Linc aj.). Policisté tvořící ochranku jsou ztvárněni poněkud humorně – ze strachu vyskáčou z kočáru a jsou celí pomlácení, kulhají a mají odřené nosy. Objevují se i motivy přírody, ale ty nehrají příliš velkou roli.

8. Zařaď ukázkou do **kontextu** autorova díla:

Havlíček začínal jako novinář, ve 40. letech 19. století působil v **Pražských novinách** a jejich příloze **Česká včela**, v **Národních novinách** s přílohou **Šotek**, v letech 1850 až 1851 vydával v Kutné Hoře týdeník **Slovan**. Byl stoupencem **austroslavismu**, navrhoval ve shodě s Františkem Palackým přetvoření Rakouska ve federaci rovnoprávných národů, v níž budou mít důležitou roli i Slované (Odmítal Kollárovu fascinaci Ruskem, sám v Rusku pobýval jako vychovatel a poznal zaostalost tamního venkova. O svém pobytu v Rusku napsal reportáže s názvem **Obrazy z Rus**, také v té době uspořádal své **epigramy** do sbírky s pěti částmi – **Králi, Církvi, Vlasti, Múzám a Světu**.) Hlásal právo na svobodnou volbu vyznání, kritizoval církevní absolutismus, šlo mu o prosazování demokratických principů. Své nejostřejší satirické skladby napsal v 50. letech 19. století ve vyhnanství v tyrolském Brixenu (**Tyrolské elegie, Král Lávra, Křest svatého Vladimíra**).

9. **Charakterizuj českou literaturu** v době vzniku tohoto díla:

Skladba **Tyrolské elegie** vznikla v době Havlíčkova nedobrovolného pobytu v Brixenu. Báseň byla dokončena v roce **1852**, nesměla však být vydána a kolovala jen v opisech. Poprvé byla vydána časopisecky v roce 1861, tedy až po Havlíčkově smrti. V kontextu české literatury můžeme Havlíčkovo dílo zařadit do **posledního období národního obrození**. Kromě **Karla Jaromíra Erbena** (důraz na lidovou slovesnost) sem patří i **Božena Němcová** (idealizace vlastního dětství i mezilidských vztahů) či právě **Karel Havlíček Borovský**, jehož tvorba už předznamenává nástup kritického realismu.

10. Zamysli se nad **inspirací** pro ostatní umělce:

Dílo Karla Havlíčka Borovského inspirovalo mnoho umělců, mnozí obdivovali jeho odvahu, názory a statečnost, se kterou snášel všechna příkoří. Po porážce revoluce v roce 1848 se nebál vystupovat proti vídeňské vládě, proto byl roku 1851 nuceně internován v tyrolském Brixenu (dnešní Itálie), aby byl izolován od domova a vlivu na veřejný život v Čechách. Návrat mu byl povolen až v roce 1856, ale po několika měsících doma Havlíček umírá. Pro svůj statečný zápas za práva národa byl lidem milován. Jeho pohřeb se stal protivládní demonstrací Čechů, před zraky policie mu odvázná **Božena Němcová** symbolicky položila na rakev trnovou korunu. O životě a názorech Havlíčka Borovského psal například i **T. G. Masaryk**. Havlíčkovy básně doprovodil ilustracemi **Mikoláš Aleš**. Inspirací pro další umělce byly nejen Havlíčkovy delší satirické skladby, ale hlavně také **epigramy** (krátké satirické skladby zakončené nečekanou pointou).

11. Definuj epigram a uveď konkrétní příklad:

Epigram je krátká satirická báseň, která úsečně sděluje nápad či myšlenku, snaží se upozornit na nějaký aktuální problém. Mívá ostrou pointu. Zakladatelem žánru byl starořímský básník Martialis.

Příklady Havlíčkových epigramů:

Z historie literatury české

Českých knížek hubitelé lití:

plesnivina, moli, jezoviti.

Verba docent, exempla trahunt

„Co sám nerad, nečiň jinému!“
žáku pravil kantor kdesi,
třepaje ho za pačesy.

Skeptická modlitba

Bože milý!
Jsi-li?!
Chraň duši mou!
Mám-li jakou?!...

Demokratický

Nechod', Vašku, s pány na led,
mnohý příklad máme,
že pán sklouzne a sedlák si
za něj nohu zláme.

Etymologický

Odkud vzalo - zkouším žáky -
jméno Rakous počátek? -
„Od raků, neb oni taky
chodí pořád nazpátek!“